

Csillagórák Vekerdi Lászlóval – jegyzetek

4. Vasból való vad harci dal

– 91. oldal: *Egon Wamers* írja:

Sajátságos jelenség, hogy a népvándorlás korára vonatkozó elképzeléseket általában még ma is sokkal inkább a germán mondák anyaga határozza meg, mintsem a történetileg fennmaradt tények.

Ez a fejezet egy véletlennek köszönhető. Bátyám élete második felében az Oklahomai Egyetem csillagászprofesszora volt. Európai utazásait általában Budapesten végezte, és természetesen nálunk szállt meg. 1987 karácsonya után egy hatalmas, súlyos album, a *Germanen, Hunnen und Awaren – Schätze der Völkerwanderungszeit* németországi gyűjteményes kiállítás katalógusa (egyik szerkesztője az idézett *Egon Wamers*) már nem fért a bőröndjébe. – „Ezt majd legközelebb viszem haza. Addig mutasd meg Vekerdi barátodnak, talán érdeklik a tanulmányok.”

A véges végtelen a népvándorlást átugrotta, de amikor Laci ezt a kötetet olvassgatta, főleg a korszak irodalmi emlékeiről szóló tanulmányt, elkezdte foglalkoztatni a dolog. – „Van itt valami fontos. Ezek a feledésből ki-kibukkanó emlékek. A történelemnek és irodalomnak ez az áttűnéses keveredése. A barbár regék, és általában a pogány műveltség keresztényesedése a folyamat kényszerű és ésszerű kompromisszumai. Nagy a szerepe az európai gondolkodás kialakulásában...” Gondolom, Szűcs Jenő tanulmánya inspirálhatta leginkább, hogy nézzük meg ezt a kettős lelkületet közelebről, egy eredeti megnyilvánulásában. De Arany János is fontos volt.

Laci ezekkel az esszéekkel szolt hozzá az *Európa keresztény alapjai* kérdéshez, 20 évvel az EU alapokmánya körül kibontakozott vita előtt. Azt nem mondhatom, hogy *állást foglalt*, ki tudja, hogy mit mondott volna, mikor ez politikává fajult.

*

Ha jobban körülnézünk, ezeket a gondolatokat itthon is megtalálhattuk volna. Gyönyörűen megfogalmazták már legalább két évszázada. *Erdélyi János* (1814 – 1868), ügyvéd, irodalomtudós 1842-ben lett a Kisfaludy Társaság tagja, *Népköltészetéről* című székfoglalójában állítja:

Hol a történetírás elhallgat, s mintegy szürkületbe vész a régiségbúvárok vizsgálódása, még nem esett ki egészen a vezérfonál kezünkből, még van egy szövétnek, mely azon túl is világot vet az életre s az idő szellemére. Itt többé nem a történetírás szól, hanem maga a történetek komoly múzsája; nem az adatok bizonyítanak, hanem az élet áll elő legsajátosbb

másvilágában, a költészetben, mely bűvös tükör gyanánt akkor is híven mutatja az életet, mikor már lejárt idejét. Így minden népnek előbb van költészete, mint históriája, vagy inkább költészet minden história, mely hagyományok-, énekek- és dalokban száll firól fira, időről időre, mint szent örökség.

Erdélyi Jánosra *Albert Zsuzsa* hívta fel a figyelmem a könyvemmel egy időben megjelent remek interjúkötetében: *Éghetetlen, mint a főnix* (2011, Hét Krajcár Kiadó). A fenti bekezdést abban idézi, az Erdélyi Zsuzsannával, folytatott beszélgetésben. Az egykori székfoglaló ma olvasható az interneten [http://csicsada.freeblog.hu/archives/2011/03/24/Erdelyi_Janos_A_nepkolteszetről], de két részletét még kiemelem, Laci bizonyosan idézte volna beszélgetésünkben:

Valóban nem lehet semmit inkább csodálni, mint a népek származását. Nincs nagyobb meglepetés, mint a világtörténeté, mikor egy új nép, anélkül, hogy rajta kapatnék előkészületein, észrevétlenül előáll, s új nyelven beszél. De nincs is kielégítőbb se a szívnek, se az értelemnek, mint lépésről lépésre kísérelni őt haladásában...

Vekerdi László a *Csillagórák* Nibelung-éneket bemutató beszélgetéseinek összefoglalásában pedig ezt mondja: [212. oldal]: **Ebben a megszülető Európában kialakulnak valamiféle, mondjuk úgy: nemzeti karakterek. Rossz szó, mert sem nemzeti, sem karakter, de mégis van valami, amit merőben franciának tartunk, kialakul valami, amit németnek nevezünk, háborús és békés példákat tudunk rá sorolni, ismét mást itáliainak vagy spanyolnak érzünk...** Folytassuk Erdélyi János gondolatmenetével:

Mindjárt az előkori mozgalmak ideje alatt megnyeri a nép a maga zamatját. Vérbe veszi a levegőt és a külvilág befolyását; s nyer egy alaphangot, mely az egész tömegben mint húron végigrezeg; egy alapérzést, melyben az egyesek összetalálkoznak, feltalálják a magok belső emberét vagy amit szívök szeret, miért élnek-halnak, mi aztán eredeti vonása, kinyomata örökre a nép sajátosságának. Még ekkor minden jó együtt van a tömegben, szeretném mondani: minden, mi a tömegben együtt van, jó, mert saját, mert eredeti. Kedélye nyers és durva, mint kinemjatszott hangszer; igazságát lelkesedésében keresi, főbiztosítékát anyagi erőben találja, s a had változó szerencséjétől függvén élete vagy halála, vér a drága ár, melyet önállásáért letesz a történetek bírósága elé.

Mindezt legendákba, versekbe, énekekbe önti – térjünk át Vekerdire: **Az európai nagy nemzetek itt, ezekben az énekekben megszületnek, és hogy nemzeti nyelven születnek meg, az sem véletlen. Azokból a népekből lett valamikor a**

későbbi Európában nagy nemzet, amelyek a középkorban, ebben a lovagi kultúrában, az udvari kultúrában megalkották, és le is írták a maguk nemzeti nyelvű költészetét.

Fejezzük be Erdélyivel, bár most némiképp eltér már tárgyunktól, de amit mond okos és költőien szép:

Miképen a szürkület minden tárgyat óriási alakban tüntet elő, s félhomálya különböző tüneményeket is egy nagy képpé folyaszt össze: hasonlólag történik ama szép csalódás is az ifjúságát élő nép lelkében, miszerint sorsának intézőit, vezetőit félisteni nagyságban emeli maga fölé, s a sokaság erejét kevés választottakban központosítja.

– 134. oldal: ...a Szent László legenda tipikus lovagtörténet. Csak latinul maradt meg a *Képes krónikában*, de képregényben sok templom falára felfestették. *László Gyula* rámutatott, hogy ez egy kozmikus létábrázolás. Szent László mindig fehér lovon, a kun harcos mindig sötét lovon, ami egyszersmind a világosság és sötétség harca. Egy ösvallás ki tudja honnan hozott, és hová lett toposzai őrződtek meg, és ötvöződtek a lovagi történetek kánonjaival...

A *Képes krónika* nevezetes P iniciáléján is világos színű *László herceg* lova. A király a kunok e betörésekor még *Salamon*. A pogány kunok (pagani cuni) pedig valójában *besenyők*, akiket az erdélyi *Kerlés* melletti *Cserhalom* hegyen a király, Géza és László hercegek serege szétvert 1068-ban. A képes krónika leírja a csatát, és hozzákapcsolja a népszerű legendát a templomi képregényektől kissé eltérő változatban. – A krónikát *Bellus Ibolya* fordította.

Végül Boldog László herceg megpillantott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt hurcolt magával (...) bár súlyosan meg volt sebesülve, mégis gyorsan üldözőbe vette lova hátán, amelyet

Zugnak ['szög' =szőkésbarna] hívott. (...) sem az ő lova nem vágatott gyorsabban, sem amazé nem maradt le egy kicsit sem, hanem körülbelül

karnyújtásnyi távolság volt lándzsája és a kun háta közt. Odakiáltott hát Szent László herceg a leánynak. Szép húgom ragadd meg a kunt az övénel, és vesd magad a földre!” Az meg is tette. Amikor Boldog László herceg távolról a földön fekvőre szegezte a lándzsáját, és meg akarta ölni, nagyon kérte őt a leány, hogy ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is láthatjuk, hogy nincs hit az asszonyokban, mert feltételezhetően kéjvágýból akarta őt megszabadítani. A szent herceg azután sokáig birkózva vele megölte, átvágván az inat.

A képregényekben a leány együttműködőbb a kun legyőzésében, ő vágja át az inat.

A kép felső részén a Cserhalmi csata látható. A koronás fő Salamon király, előtte „Geysa herceg, aki mindig óvatos volt, az enyhébb emelkedőn hágva föl, nyilazva rontott a kunokra.”

– 138. oldal

Az 5–10. századig terjedő időszak korántsem vákuum az európai művelődéstörténetben. A 10. század után nem a középkori kultúra születik meg, hanem egyrészt egy félezer éves korai egyházi kultúra újul meg Cluny szellemében, másrészt egy már századok óta létező, primitív, barbár, részben még az egyházon kívül élő világi kultúra válik kereszténnyé ... [Szűcs Jenő]

Ennek a folyamatnak néhány részletét rendkívül izgalmas felnagyításban olvashatjuk Vizkelety Andrásnak a Szent István Akadémián tartott székfoglaló előadásában: *Fordítás vagy kommentár? A biblikus költészet a kora-középkori német irodalomban*. A barbár népek krisztianizálódása csak úgy mélyülhetett el, ha a saját nyelvükön is tudtak keresztények lenni. Ennek az volt a feltétele – írja Vizkelety professzor –,

... hogy az illető (német, frank, szász stb.) nyelv elérte-e azt a fejlettségi fokot, hogy annak a paraszti-harcos-pogány kultikus érintkezés terminológiáját hordozó szókészlete és az azt alkalmazó szemantikai struktúrája alkalmas legyen a latin rhétori iskolázottságban csiszolódott, a mentális absztrakció magas fokán álló egyházi latinitás visszaadására.

Csak egy példa a sok közül: a Miatyánk átültetésekor – az anyanyelvi Úr imája a keresztényi vallásgyakorlatnak nyilván alapkövetelménye –, az ófelnémet nyelvben a *kísértés*nek nem volt alkalmas megfelelője (alighanem a barbár gondolkodásban sem).

A tentatio (kísértés) szót csak az ófelnémet chorunga-val lehetett fordítani, amihez azonban olyan pozitív jelentéstartalmak tapadtak, mint a 'helytállás, próbatétel' (...) Így ezt a fohászkodást magyarázni, kommentálni kellett (...): „Arra kérjük hát [égi] Vezérünket, hogy ne hagyjon minket az ördög hatalmába esni, nehogy az árthasson nekünk.”

Egy kisebb csatajelenetté alakult a *ne nos inducas in tentationem* mondat. A Bibliát verses formákban fordították le, először alliteráló, ősi verseléssel (mint a Kalevala), később már rímekkel. Vizkelety tanulmányában megcsodálhatjuk, hogy ezek a bizonyára főként kántálásra, felolvasásra készült versek mennyire elkalandoznak a Szentírások hiteles szövegétől. Ám eközben formálódott a nemzeti nyelvű leírt költészet.

*

A magyar nyelvű költészetben régészeti leletekkel egyenértékűek azok a népi imák, amelyeket *Erdélyi Zsuzsanna* gyűjtött. Évszázadok faragták, mintázták a szöveget. A kitudja milyen régi, és vajon honnan származó motívumok időtállóvá keményedtek az ismételtetésben. Szürrealizmusuk, kortalanságuk a keresztény szövegrészeket is áthatja.

*Asszonyunk Szűz Mária elindula hosszú útra,
Utak megszomorordának,
Fennálló fák térdet, fejet hajtának,*

*Égi madarak véres könnyet hullatának.
Elmene asszonyunk Szűz Mária küsebb zsidó városába,
Küsebb Pilátusnénak házába, így köszöne:
Dicsértessék az Úr Jézus Krisztus!
Úgy fogadá: Mindörökké ámen.*

.....

Albert Zsuzsa közöl egy rendkívüli interjút a rendkívüli családról, mert Erdélyi Zsuzsanna a korábban idézett Erdélyi János unokája. A cím: *Írástudatlanok felelőssége* [In: *Éghetetlen, mint a fönix* 2011, Hét Krajcár Kiadó] az adatközlőkre céloz, de az írástudókat is vonatkozik, figyelmezteti, ha az írástudatlanok évszázadok során megőrizték kincseinket, kötelességünk azt ma írásban megörökíteni, mert holnap már aligha lehet. Erdélyi Zsuzsannát ugyan kezdetben a családfenntartás kényszerítette a néprajzi gyűjtő utakra, de azokon meglepő területekre és távolságokba jutott el.

A népi imádságszövegekben vannak még ősvallási elemeket is eláruló mozzanatok. Szerencsére vannak, mert a hitbeli konzervativizmus folytán megmaradtak. Pedig sokat tett az Egyház azért, hogy ezek a pogány, mágikus tartalmak ne kerüljenek át az új hitbe. Valahogy mégis átszivárogtak, és elrejtőztek a keresztény hagyományban. A nép szellemi örökségében lappangtak századokon át, s jutottak el a szóbeliségben napjainkra. Ez a csodálatos az egész népi kultúrában. A megtartó erő.

–142. oldal: El is meséli [Hagen] azonnal a látogató [Szigfrid] két nevezetes kalandját.

A rádiós riportesszéket a Nibelung-ének esetében a többiekénél is nagyobb mértékben kiegészítettem. Az adások méretére vágáskor a történet folytonossága nem volt megőrizhető. Egyébként ez nem vált a műsorok kárára, a töredékes montázs nagy ugrásaival szinte modern rádiójátékká tette őket. A *Csillagórák* könyvben viszont lehetőségem nyílt arra, hogy a csúcspojentek között a szövevényes szálakból is meghúzzak néhányat, kitérjek frappánsabb jelenetekre, mutassak szép leírásokat.

Ambícióm volt, hogy bizonyítsam, medievistáinknak érdemes lenne egy tudományosan kommentált, de olvasmányosra szerkesztett válogatást (is) kiadni a Nibelung-énekből. A magyar általános műveltségben megvan neki a helye, egyelőre üresen.

– 162. oldal: Kárász Nelli ugyanúgy „szögre akasztotta” Takaró Sanyit, csak az nem volt egy Gunther, ő már egy degeneráltabb lovag volt, és ebbe a szögreakasztásba sajnos belehalt.

A *Brunhild—Gunther, Kárász Nelli—Takaró Sanyi* viszonyok merész párhuzama a mikrofon előtti beszélgetés közben ötlött föl Laciban. Az idézet megkeresésekor rácsodálkozhattam, hogy néhány részlet szinte szó szerint egyezik.

Nyitott szemmel feküdtem az ágyban, s vártam, hogy mikor szólal meg. Tudtam, hogy az ő sunyi szeme is nyitva van, lám a mély lélegzést is abbahagyta már. Csak az illendő időt várja ki, hogy megszólalhasson. Az ilyen félvárakozás az együttélés minden kínja közt a legborzasztóbb. S ahhoz, hogy kikerülhetetlen, most a visszatérés kínja is hozzájött. A betegség egy pár napra elnyelte Sanyit, de Sanyi, mint az új Hold íme nő, dagad. Nem is szabadulhatsz tőle.

– Nelli! Fönn vagy? – jött meg csakugyan a szó. Kiszáradt a torkom. – Miért nem bújtál oda mellém ma délután? Gyere most ide.

– Nem megyek! Hagyjál! – mondtam élesen már.

– Akkor én megyek – búgta ő. S hirtelen ugrással átdobta magát az ágyamba. A délutáni izzadságszaga ott volt megint az orromban, s vele, ami ellen már órák óta borzolódtam. Nem megy ez, most nem hagyom, ha belehalok is. Most nem engedem magam, éreztem hátrahajolva, s a párnámat kaptam magam elé. De Sanyi már fogta a csípőmet és húzott maga felé.

– Karmolsz is? Hát csak karmolj!

Hallottam a vad lélegzését a párna másik feléről. A borzalom megduplázta az erőmet. Az arcába nyomtam a párnámat, s a lábammal is rúgtam őt magamtól.

– Hát sosem lesz tőled nyugtom! – kiáltottam, s vadul nyomtam hátra a maga ágya felé a fejét. Egyszerre csak azt éreztem, hogy a párna túlsó felén nincs ellenállás.

Később többször is emlegette bizarr ötletét némi büszkeséggel (egy szép gólunkra szoktunk így vissza-visszaemlékezni): „Addig sohasem vettem észre, hogy Némethke beleírta ezt a Nibelungen-motívumot az *Iszonyba*. Örülne neki.” Mélységi asszociáció, mert Kárász Nelli nem Brunhilda-alkatként él bennünk, Gunther már inkább Sanyi-jellegű király. A hasonlóság azonban nem is a személyekben, még csak nem is a rugdosódásban van, hanem az undorban és a lázadásban. A nibelung-sorozat összegzésekor mutatkozott aztán meg igazán az észrevétel értéke: a legerősebb bizonyítéka annak, hogy mindkét író külön-szövetséget kötött a nagy olvasótábort jelentő nőközöntségével.

– 184. oldal: Arany kitűnően szerkeszt is. Nem véletlenül bízta barátját, *Szász Károlyt*, hogy fordítsa le a Nibelung-éneket. Jobban jártunk volna, persze, ha maga fordítja le.

Amolyan családi titkot árult el *Varga Domokos*, Szász Károly dédunokája (Vekerdi László barátja, szerzőtársa) egy *Albert Zsuzsának* adott interjújában [*Kétszáz éves magyar értelmiségi család*. In: *Éghetetlen, mint a fönix* 2011, Hét Krajcár Kiadó.]

Arany János hosszú tanulmányt írt az ő összegyűjtött verseiről, és mivel nem akarta nagyon lerántani őket, azért valahogy így foglalta össze a mondanivalóját: Szász károly verseinek színiük van inkább, mint illatuk. Hát ez valójában nagyon kegyetlen megállapítás volt, de nem igaztalan.

Azok a színek azért jól szolgáltak a Nibelung-ének világának körképében.

– 188. oldal:

*Hallani vijjongást; a csata nem látszik:
Fényes levegőn egy pontocska cikázik.*

*Egyszer ihol sólyom esik agyontépvé
Buda királynénak majdhogy az ölébe;*

.....

Gyerekkoromban egy vértessel kiránduláson pontosan így láttam a Budapest felé tartó Liberator-kötélkeket támadó, illetve védő vadászpülők harcát. A vijjongás helyett a felpörgetett motorok süvöltöztek, és a fedélzeti gépágyúk sorozatai kattogtak. Aztán a fényes levegőből ihol egy gép esett füstcsíkot húzva a hegyek ölébe.

– 211. oldal: A [bambergi] püspök [Ekbert von Andechs-Meranien] (...) Sváb Fülöpöt megölette, ott az esküvőn, 1208. június 21-én. Semmi baja sem lesz ebből Ekbertnek, mindössze egy időre a mi *II. Andrásunktól* kell menedéket kérnie, aki a sógora volt. A mi meráni *Gertrudis* királynénk ugyanis a püspök nővére. (...). Ölések, gyilkosságok, szószegések, pártütések kusza hálózata ez a rendezettnek látszó hűbéresi korszak.

Gertrúd másik testvére beleírt, vagy inkább beleíródott a magyar történelembe és drámairodalomba. A közismert forrás a *Képes krónika*:

...az Alamaniából való Gertrudis úrnő (...) kétség kívül az emberi nem ellenségének sugalmazására a nagyságos Bánk bán úr feleségét erőszakkal kiszolgáltatta egyik idegenből jött fivérének, hogy csúfot űzzön belőle. Emiatt a Bor nemzetségből való Bánk bán kardját a királynő vérével szájalmasan szennyezte, és szörnyű sebet ejtván rajta, az Úr ezerkétszázötvenkettedik évében megölte. Testét a szürke barátok pelisi monostorában temették el.

A történehez *Kristó Gyula* ez alábbi megjegyzést fűzi a Képes krónika hasonmásának kísérőkönyvében [Helikon, 1987]

Bánk bán merényletét 1330 után jegyezte le a krónikás, azzal a céllal, hogy megindokolja a Záh Felicián-féle merénylet (1330) résztvevőinek véres bosszúját. A rövid leírás tévedésekkel teli: Gertrudis ártatlan Bánk feleségének kiszolgáltatásában, sőt még az sem fedi a valóságot, hogy Bánk feleségét megbecstelenítették, túlzás továbbá Bánk egész nemzetsége súlyos büntetésének bemutatása. A merénylet 1213-ban volt, azt Péter, valamint Bánk veje, Simon – és nem maga Bánk – követte el. A szürke barátok pilisi monostora a pilisi cisztercita kolostor.

Bánkot nem is ölték meg a megtorlásban, és később ismét magas hivatalt töltött be. Mintha II. Endre tudta volna, hogy a felesége, ha nem is „kerítőként”, de rokonainak átjátszott hatalom korrupciójában vétkes volt. Egyik öccsét, *Bertholdot* egyenesen a kalocsai érseki székbe ültette. A dokumentumpletykák leginkább őt hozzák hírbe Bánk feleségével. Az az *Ottó* fivérük, akinek esküvőjén történt *Ekb*ert püspök császárgyilkossága, amire *Laci* kitért, viszont szóba sem kerül. Hogy *Katona József* miért őt szerepelteti a kilenc testvér közül, talán az irodalomtörténészek tudják. *Badics Ferenc* tanulmánya-vitairata (1925) szerint

A költő ugyan legtöbb okkal Berchtoldot tartja merénylőnek, mégis, minthogy már mások is [irodalmi feldolgozásban] Ottót vették gyanúba (legutóbb a Müller-Csery-féle elbeszélés): ő is, már az első fogalmazásban, Ottót tette merénylővé. Miként Pray és Katona, ő sem akarta a két főpapot pellengérré állítani, főképp színpadon, azért — úgymond — «meg fog Ottó engedni, ha nevéhez kötöm Öccsének esztelenségeit».

http://www.epa.hu/00000/00001/00126/pdf/ITK_00126_1925_01-02_001-022.pdf

*

Kálti Márk krónikaszerkesztményének forrásait, történeteinek történelmi háttérét folyamatosan kutatják. *Körmendi Tamás* összefoglaló munkájában: AZ IMRE, III. LÁSZLÓ ÉS II. ANDRÁS MAGYAR KIRÁLYOK URALKODÁSÁRA VONATKOZÓ NYUGATI ELBESZÉLŐ FORRÁSOK KRITIKÁJA Bölcsészdoktori (PhD) értekezés (2008), a Gertrúd királyné haláláról szóló *külföldi* forrásadatokat tipologizálja.

<http://doktori.btk.elte.hu/hist/kormendi/diss.pdf>

A történet hazai megjelenéséről ezt írja:

A magyar gestaszerkesztményben egy olyan híradás őrződött meg a merényletről, amelyet az udvari történetírás jellegzetes műfaját képviselő kútfőnk anyagába 1270 előtt semmiképp sem illeszthettek be (mivel II. András hitvesét, IV. Béla édesanyját azzal vádolja, hogy szerepe lett volna Bánk nevének állítólagos megbecstelenítésében), s amelynek jelenlegi fogalmazata – stíluspárhuzamai tanúbizonysága szerint – nem keletkezhetett 1330 előtt.

Az 1270-es alsó korlátot (IV. Béla halála) ugyanilyen megdöbbenéssel kitolhatjuk akár 1290-ig is (IV. László halála). A „szidod a dédnagyanyámat” feltehetően még a kunok körében is bicskanyitogató lett volna.

Az 1330. év pedig hasonló, de megcsavart feltételezéssel lett korlátozásfeloldó dátum. Ekkor volt Záh Felicián merénylete Róbert Károly és felesége Erzsébet ellen. A Nagy Lajos (gyermekként ő is jelen volt) udvarában keletkezett *Képes krónika* rendkívüli terjedelemben írja le az esetet és következményeit. A rész szerzője (feltehetően a mesélőkedvű ferences krónikások egyike) a fejezetet így zárja:

Alig hihető, hogy egy ilyen szörnyű tett egy napon megtörténhetett.

Ez talán a kegyetlen, a rokonok széles körére kiterjedő megtorlásra, az ártatlan Záh Klára szörnyű megcsonkítására is vonatkozik. Mindenesetre, ha ez célzás, igen óvatos, azt pedig széles ívben kerüli a krónikás, hogy a merénylet okaként megemlítsa a szépséges Záh Klára udvarhölgy *megrontását*.

Ebben az időben, amikor Hungária a várva várt béke nyugalmának örült, és ellenségei sehonnan sem háborgatták, a béke megrontója és a gyűlölet magvetője, az ördög egy Zaah nemzetségbeli, Felicián nevű és őszülő fejű nemes szívének azt sugallta, hogy egy napon karddal ölje meg urát,

Károly királyt, úrnőjét, Erzsébet királynét, és két fiukat, Lajost és Andrást.

Az ördög *sugallta*, miként korábban Bánknak is. Ám a két leírásban ez a két, szinte azonos mondat nekünk is sugall, és mennyire az akkori embereknek, akik ismerték a napi híreszteléseket. A sorok közötti olvasás is genuin része a textualizmusnak (talán így mondaná Laci kiegészítve vele a *Csillagórák* első fejezetében taglaltakat). A történelemtudomány véleményét *Kristó Gyulától* idézem [A *Képes krónika szerzője és szövege*. In: *Képes krónika hasonmásának kísérőkönyve*, Helikon, 1987]

A távolabbi múltba csak akkor kalandozott a Záh Felicián-féle merényletet megíró magyarországi ferences, amikor a valóságnak megfelelően arról kellett volna szólnia: Károly Róbert felesége, Erzsébet királyné nem volt ártatlan abban, hogy tulajdon öccse elcsábította Felicián leányát, s így az uralkodó felesége mint kerítő a merénylet okozója lett. Ezt mégsem merte Károly Róbert korában papírra vetni, s ezért a saját korabeli történet alapvonásait egy évszázaddal korábbi időbe vitte vissza, s így kapott szerepet Gertrúd királyné II. András felesége Bánk nejeének elcsábításában.

Az A iniciálé a visegrádi királyi kastélyban történt merényletnek azt a jelenetét mutatja, amikor „egy derék ifjú, a Potok megyei [sárospataki] Sándor fia, János, aki akkor a királyné al-étekfogója volt, rárohant Feliciánra, mint valami vérengző fenevadra, és törével erősen a nyaka és a lapockája közé szúrva keresztüldöfte”

Térjünk vissza a *Csillagórák*hoz kapcsolódó eseményhez, meráni Gertrúd 1213-ban történt megöléséhez, amelynek okai – mint láttuk – talányosak. Folytassuk *Körmendi Tamás* disszertációját:

Hazai forrásainkból ennél korábbi és főleg hitelesebb adat nem nyerhető a gyilkosságról és háttéréről; így aztán annál fontosabb, hogy a gyászos eseményt sokkal részletesebben tárgyaló, viszonylag bő nyugati kútfőanyagot rendszerben láthassuk.

A németgyűlöletre hivatkozó kútfők, majd a gyilkosként *Péter ispánt* megnevező források taglalása után külön fejezet

III. A merénylet okaként a Bánk hitvesén esett gyalázatot említő források köre

III/A. A királynét kerítőnőként ábrázoló források

III/B. A királynét a kerítőnői vádak alól felmenteni igyekvő források

A kutató a teljességre törekvő gyűjtemény után meglehetősen részletesen (és rendkívül érdekes olvasmányként) áttekinti a Gertrúd halálának a magyar gesztaszerkesztményben való megjelenésének idejével, körülményeivel kapcsolatos álláspontokat.

Az elmúlt bő évszázad szakirodalmának eredményeit összefoglalva azt mondhatjuk tehát, hogy az 1213-i merényletről a gestaszerkesztményben fennmaradt híradást jelenlegi formájában középkorkutatásunk egybehangzólag az 1330 utáni szerkesztési fázis termékének tekinti. Egyetértés mutatkozik azzal kapcsolatban is, hogy a Bánk feleségének megbecstelenítéséről szóló história alighanem csupán Záh Felicián merényletének tükröződéseképp alakulhatott ki és kerülhetett a gesta mintegy száz esztendővel korábbi eseményeket elbeszélő fejezetébe.

De Körmendi Tamás a nyugati források néhány anyaga alapján megkérdőjelezi ezt a „csupán” kijelentést. Azok elemzése után így összegez:

Összefoglalva az eddigieket: úgy véljük, hogy a magyar gestaszerkesztmény anyaga már 1330 előtt, valószínűleg már 1240 körül is tartalmazott valamiféle híradást Gertrúd haláláról, azonban ennek nyomát a krónikakompozíció 14. századi átdolgozója eltüntette. Mivel az a koholt történet, amely az események háttérében Bánk feleségének megbecstelenítését láttatja, 1270 táján már adatolható az Osztrák Ritmusos Krónika anyagában, bizonyosak lehetünk benne, hogy hazai kútfőnkben sem pusztán az 1330 utáni átszerkesztést végző redaktor fantáziáját dicséri. Végül a Chronicon rhythmicum és krónikakompozíció szövegében mutatkozó párhuzamos adatokról magunk úgy véljük, hogy azok a magyar szerző által lejegyzett osztrák forrásból jutottak közvetett vagy közvetlen úton gestaszerkesztményünk anyagába.

[Körmendi Tamás a témakörben a további cikkeket adta még közre:

A Gertrúd királyné elleni merénylet a külhoni elbeszélő forrásokban. In: Történelmi Szemle 51. (2009) 155—193.

A Gertrúd királyné elleni merénylet a magyar gestaszerkesztményben. In: *Auxilium historiae.* Tanulmányok a hetvenesztendő Bertényi Iván tiszteletére. Szerk. Körmendi Tamás, Thoroczkay Gábor. Bp. 2009. 195–205.]